Příloha k Časopisu pro pěstování mathematiky a fysiky.

Odraz vln.

Žákům napsal prof. **Alois Ždímal** v Telči.

Odraz vln záleží v tom, že vlna postupující řadou bodovou dojdouc na konec řady se vrací zpětným směrem a interferuje s vlnou původní. Výklad tohoto úkazu provádí se obyčejně na základě grafického znázornění; dodati mu lze však jakéhosi doplnění a objasnění, připojí-li se jednoduché úvahy mathematické, které ovšem platí pro známé dva krajní případy: pro odraz vln na rozhraní s ústředím nekonečně řídkým a na rozhraní s ústředím nekonečně hustým.

I. *Odraz vln na rozhraní s ústředím nekonečně řídkým.* Rozkmitejme příčně první bod řady bodové, jejíž délka budiž d; kmitavý pohyb nezůstane omezen na onen bod, nýbrž sdělí se postupně dalším a dalším bodům jistou rychlostí, kterou označme c. Je-li T kmitová perioda jednotlivých bodů, pak za každé toto T počítané od rozkmitání prvního bodu postoupí pohyb o dráhu

$$\lambda = c \,.\, T, \tag{1}$$

která nazývá se *délkou vlny.* Konečně rozkmitá se i poslední bod čili celá řada bodová se rozvlní; hned však vlnění ke druhému konci dospěvší se tu odrazí o ústředí nekonečně řídké, postupuje zpět, kříží se s vlněním proti němu postupujícím a dává vlnění výsledné.

Úlohou naší je, nalézti rovnici výsledného vlnění a podati zároveň její rozbor. Za tím účelem zvolme si v řadě bodové *libovolný* bod M, jenž od prvního bodu je vzdálen na x a od posledního tedy na $(d - x)$. Poněvadž bod ten je libovolný, budou úvahy o jeho pohybu vedené platiti pro každý jiný bod a tedy pro celou řadu bodovou.

Uplynula-li od okamžiku, kdy první bod přišel do pohybu, doba t, je patrně v tomto okamžiku elongace krajního bodu

$$y_0 = r \cdot \sin \frac{2\pi}{T} t, \tag{2}$$

kdež r znamená kmitovou amplitudu. Poněvadž vlnění od prvního bodu vycházející dospělo do bodu M později, a to o dobu, kterou potřebovalo k proběhnutí dráhy x rychlostí c, tedy o dobu $\frac{x}{c}$, čili poněvadž bod M začal o dobu $\frac{x}{c}$ později kmitati nežli bod krajní, je v týmž okamžiku elongace bodu M

$$y_1 = r \sin \frac{2\pi}{T}\left(t - \frac{x}{c}\right),$$

což vzhledem k rovnici (1) lze psáti též ve formě

$$y_1 = r \sin 2\pi \left(\frac{t}{T} - \frac{x}{\lambda}\right). \tag{3}$$

Ale bodem M prochází také vlnění odražené, které sem dospělo za dobu, již potřebovalo, aby rychlostí c proběhlo dráhu $d + (d - x)$, tedy za dobu $\frac{2d - x}{c}$; o tuto dobu je pohyb bodu M proti pohybu bodu prvního pozadu, a proto elongace následkem vlnění odraženého v daném okamžiku jest

$$y_2 = r \sin \frac{2\pi}{T}\left(t - \frac{2d - x}{c}\right)$$

čili

$$y_2 = r \sin 2\pi \left(\frac{t}{T} - \frac{2d - x}{\lambda}\right). \tag{4}$$

Bod M má míti současně elongaci y_1 a y_2, proto jeho výsledná elongace bude

$$y = y_1 + y_2$$

čili po dosazení (3) a (4) a po úpravě

$$y = 2r \cos 2\pi \frac{d - x}{\lambda} \cdot \sin 2\pi \cdot \left(\frac{t}{T} - \frac{d}{\lambda}\right). \tag{5}$$

To je rovnice pro pohyb onoho libovolného bodu M a tedy pro pohyb celé řady bodové, čili: to je rovnice vlnivého pohybu řady. Na pravé její straně vyskytují se dvě proměnné — čas t a vzdálenost od prvního bodu x —, z čehož je patrno, že elongace y je netoliko pro různá x, nýbrž také pro různá t různá, jinými slovy: elongace y mění se jednak od místa k místu, jednak s časem.

Rozbor její provedeme tím způsobem, že zodpovíme několik otázek, z rozboru pak a souhrnu výsledků vynikne povaha pohybu výsledného.

Otázka 1. Které body jsou neustále v klidu? — Neustále jsou v klidu ony body, jichž elongace $y = 0$ v libovolném okamžiku, ať tedy t je jakékoli, t. j. ať *sinus*, v němž proměnný čas jest obsažen, má hodnotu jakoukoliv, tedy body, pro které

$$\cos 2\pi \, . \frac{d - x}{\lambda} = 0$$

čili jichž vzdálenost od konce řady

$$d - x = (2k - 1) \frac{\lambda}{4} \tag{6}$$

$(k = 1, 2, 3, \ldots)$

První takový bod $(k = 1)$ čili *uzel* je na čtvrt vlny vzdálen od druhého konce, druhý $(k = 2)$ na tři, třetí $(k = 3)$ na 5 čtvrtvln atd., krátce: první uzel je vzdálen od konce na čtvrtvlnu a každý následující o půlvlnu dále.

Otázka 2. Které body mají stále největší rozkmity? — Ty body, pro něž elongace má maximální hodnotu v libovolném okamžiku (při libovolné hodnotě *sinusu*), pro něž tedy má *cosinus* krajní hodnoty ± 1; tu patrně

$$2\pi \, . \frac{d - x}{\lambda} = (2k - 2) \frac{\pi}{2}$$

čili

$$d - x = (2\,k - 2) \frac{\lambda}{4}. \tag{7}$$

Ze vzorce tohoto, jenž udává vzdálenost bodů největších rozkmitův od konce, je patrno, že prvním z těch bodů $(k = 1)$ je koncový bod sám, druhý $(k = 2)$ že je vzdálen na půlvlnu, třetí ($k = 3$) na celou vlnu atd.; body nejvíce kmitající jsou navzájem od sebe na půl vlny a leží uprostřed mezi dvěma a dvěma sousedními uzly.

Otázka 3 Jakou podobu má v určitém okamžiku rozvlněná řada bodová? — V určitém okamžiku, t. j. při určitém t — tehdy má *sinus* určitou hodnotu a proměnlivý je jen druhý činitel — *cosinus*, z čehož vyplývá, že elongace v různých místech jsou různé (všeobecně); poněvadž jsou velikosti jich vázány tímto činitelem, má řada bodová v kterémkoliv okamžiku tvar kosinusoidy, která, jak známo, má touž formu jako sinusoida, je však proti této pošinuta. V sousedních polích, omezených dvěma a dvěma sousedními uzlovými body, jsou tedy elongace opačné, což lze i početně zjistiti. *)

Otázka 4. Kdy všecky body procházejí rovnovážnou polohou č. ve kterých okamžicích má řada bodová tvar přímky? —

To je tehdy, když pro všecky body $y = 0$. Pro všecky! To znamená: ať jest x jakékoliv, ať tedy *cosinus* má hodnotu jakoukoli; v tomto případě musí

$$\sin 2\pi\left(\frac{t}{T} - \frac{d}{\lambda}\right) = 0$$

čili

$$2\pi\left(\frac{t}{T} - \frac{d}{\lambda}\right) = k\pi,$$

z čehož plyne:

$$t = \frac{d}{c} + k \cdot \frac{T}{2}.$$

Doba tato počítána jest od okamžiku, kdy první bod přišel do pohybu; počítáme-li ji však od momentu, kdy vlnění rych-

---

*) Dejme tomu, že bod na $(d - x)$ od konce vzdálený má elongaci

$$y = 2r \cos 2\pi \frac{d - x}{\lambda} \cdot \sin 2\pi\left(\frac{t}{T} - \frac{d}{\lambda}\right).$$

V témž okamžiku má bod nacházející se o půl vlny dále elongaci

$$y' = 2r \cdot \cos 2\pi \frac{d - x \pm \frac{\lambda}{2}}{\lambda} \cdot \sin 2\pi\left(\frac{t}{T} - \frac{d}{\lambda}\right) = -y,$$

tedy obrácenou.

lostí c proběhlo celou řadou a na konci se odrazilo, tedy od okamžiku o $\frac{d}{c}$ pozdějšího, dostaneme

$$t' = k \, . \, \frac{T}{2}. \tag{8}$$

Jednodušší tento vzorec nám praví, že řada bodová nabývá tvaru přímky vždy po uplynutí každé půlperiody počítané od okamžiku, kdy vlnění prošedší řadou odrazilo se na druhém konci.

Otázka 5. Kdy všecky body nacházejí se v krajních polohách č. kdy je řada bodová nejvíce rozvlněna? —

Řada bodová je nejvíce rozvlněna, když všecky body její, ať vzdálenost jejich x od bodu prvního je jakákoli, mají maximálné elongace, a to je tehdy, když při libovolné hodnotě cosinusu obsahujícího x má *sinus* krajní hodnoty $\pm$ 1, tedy když

$$2\pi \, . \left(\frac{t}{T} - \frac{d}{\lambda}\right) = (2k - 1)\frac{\pi}{2}.$$

Z toho vyplývá

$$t = \frac{d}{c} + (2k - 1)\,\frac{T}{4}.$$

Doba tato jest opět počítána od okamžiku, v němž vlnění vyšlo od krajního bodu; počítáme-li ji však zas od okamžiku, v němž nastal odraz, obdržíme jako v odstavci 4.

$$t'' = (2k - 1)\,\frac{T}{4}, \tag{9}$$

z čehož jde, že řada bodová je nejvíce rozvlněna vždy po uplynutí lichého počtu čtvrtperiod. Body uprostřed mezi uzly se nacházející mají tu patrně elongace $\pm$ $2r$.

Ze všech těchto úvah vyplývá, že vlnění výsledné je *stojatým.*

II. *Odraz vln na rozhraní s ústředím nekonečně hustým.* Zcela obdobnou cestou jako v otázce odrazu o ústředí nekonečně řídké lze postupovati i v tomto druhém případě, nutno však uvážiti, že se při odrazu o ústředí nekonečně husté obrátí fáse a tedy i elongace a že tudíž elongace bodu M následkem vlnění postupujícího zůstane sice

$$y_1 = r \sin 2\pi \left(\frac{t}{T} - \frac{x}{\lambda}\right),$$

elongace způsobená vlněním odraženým je však

$$y_2 = - r \sin 2\pi \left(\frac{t}{T} - \frac{2d - x}{\lambda}\right).$$

Výsledná elongace

$$y = 2r \,.\, \sin 2\pi \,.\, \frac{d - x}{\lambda} \,.\, \cos 2\pi \,.\left(\frac{t}{T} - \frac{d}{\lambda}\right) \tag{10}$$

Rovnice tato je zároveň rovnicí výsledného vlnění celé řady bodové.

Rozbor její vede k větám:

1. Uzlové body jsou rozloženy tak, že první je na konci řady a každý následující o půlvlnu dále.
2. Body nejvíce kmitající leží uprostřed mezi dvěma a dvěma sousedními uzly.
3. Řada bodová má ve kterémkoliv okamžiku tvar sinusoidy.
4. Tvar přímky pak má po uplynutí lichého počtu čtvrtperiod a
5. nejvíce rozvlněna je po uplynutí každé půlperiody, počítáno v obou posledních případech od okamžiku, kdy nastal odraz.
6. Vlnění výsledné je stojaté.

Rozumí se samo sebou, že vše, co řečeno o vlnění *příčném*, podržuje také platnost pro případ, že je řada rozvlněna *podélně*. Tu ovšem směr kmitání jednotlivých bodů spadá do směru řady, elongace, které se při vlnění transversálném počítají kladně (vzhůru), kladou se tu do směru kladného, tedy v pravo, záporné pak místo dolů — v levo. Místo vrchův a důlů je tu zhuštění a zředění, a to vždy při uzlových bodech tak, že je-li kolem jednoho v určitém okamžiku řada zhuštěna, je kolem uzlů sousedních zředěna. V okamžicích, kdy při vlnění příčném je řada nejvíce rozvlněna, nastávají při vlnění longitudinálném kolem jednotlivých uzlů střídavě největší zhuštění a zředění; v okamžicích pak, kdy řada příčně rozvlněná se vzpřímuje, není při vlnění podélném ani zhuštění ani zředění, jednotlivé body jsouce ve svých rovnovážných polohách jsou aequidistantně rozloženy.